

MIRAJUL „OMULUI DEPLIN”. CÂTEVA IDEI DESPRE PRESUPOZIȚIILE TACITE ALE CULTURII ROMÂNEȘTI

Autor: Robert Gabriel Ciobanu | 30 iulie 2023

În evoluția societății, filozofia sau speculația devine, ca oricare altă meserie, principala sau singura îndeletnicire a unei categorii de cetățeni.

– Adam Smith, *Avuția națiunilor*

Se presupune, în general, că specializarea este opusă culturii generale. Specialistul ar fi cineva care stăpânește un domeniu, poate chiar un sub-domeniu, dar ignoră restul cunoașterii. Specialistul ar fi îngust, limitat, parțial, tributar unei metode și unor deprinderi profesionale. Specialistul este autarhic în propria cunoaștere – care, de multe ori, face obiectul ironiilor superioare ale umaniștilor – și mulțumit, sau cel puțin împăcat, cu propria ignoranță. Specialistul, în ultimă instanță, este un om obișnuit, cu preocupări obișnuite, care ocupă, modest, un loc în diviziunea muncii. Se specializează și supra-specializează nu din pasiune pură, din dragoste pentru cunoașterea de dragul cunoașterii, ci din rațiuni mundane: cu cât este mai greu substituibil în întreprinderea științifică, cu atât utilitatea lui socială, exprimată în termeni monetari, crește.

Umanistul, polimatul sau filozoful – termeni diferiți, care desemnează însă același arhetip intelectual și aceeași funcție socială – ar fi, în această interpretare, opusul specialistului. Umanistul știe filozofie și istorie, stăpânește filologia clasică, i-a citit pe antici și pe moderni, poate opina, cu oarecare pricepere, despre orice. Umanistul nu este îngust și mulțumit de propria limitare – umanistul este, de fapt, omul care tânjește spre absolut, spre *boundlessness*. Îl mână iubirea de cunoaștere, pasiunea nestăvilită și dezinteresată pentru lectură, pentru orice fel de lectură, refuză ignoranța, lipsa de pricepere generală, dar și locul căldicel în diviziunea intelectuală a muncii.

Nici specialistul, nici umanistul de mai sus nu există, ca atare, în realitate. Sunt ființe fictive, rodul unui soi de imaginație populară, proiecția unor idei generale, a unor presupoziii tacite ale culturii noastre. Orice cultură modelează percepțiile și aspirațiile subiecților ei fără ca ei, de cele mai multe ori, să fie conștienți. Cultura în care ne formăm ne orientează existențial, ne dă un set de atitudini, un complex de inferioritate sau superioritate, un ideal de emulat, valori primare - respectul față de celălalt, etica muncii sau opusul lor, un sens al împlinirii, o ierarhie a valorilor, o distincție între acceptabil și inacceptabil sau, în anumite cazuri, lipsa ei - și o mulțime oarecum coerentă de credințe despre realitate, despre lume și destinul uman - forța creatoare a unei culturi, spunea la un moment dat Kenneth Clark în *Civilisation*, vine din modul în care, în cadrul acelei culturi, este imaginat raportul dintre liberul arbitru, capacitatea omului de a înfrunta până și cele mai dificile provocări, și determinism, ideea că omul este supus unor forțe externe inexorabile, unui destin implacabil, pe care nu îl poate schimba indiferent de efortul pe care l-ar depune.

Formați intelectual și socializați în cultura românească, am deprins, fără să consimțim neapărat, ideea că specializarea ne îngustează, că intelectualul autentic, umanistul real, este un polimat în tradiția lui da Vinci. Noica exprimă cel mai bine această orientare a culturii noastre când afirmă că da Vinci este omul universal prin excelență, iar Eminescu este „omul deplin” al culturii românești. Această disjunție între „specialist” și „omul universal” ne-a modelat - și ne modelează încă - imaginația și formarea intelectuală. Orientarea noastră în cunoaștere, la fel ca multe alte atitudini, este mediată de prejudecățile pe care le respirăm în propria cultură.

Eliade, cealaltă figură paternă a culturii românești, alături de Noica, se adresa cuiva, probabil unui coleg de generație pe care îl mentora, îndemnându-l „să știe totul!”. Acest „să știi totul” ne-a urmărit pe toți de atunci. Să fie o strategie de înfruntare a unui complex de inferioritate sau o încercare sinceră de a ajunge din urmă „culturile mari” sau o combinație a ambelor, efectul este același: bulimie culturală. Eliade însuși întruchipează bulimia culturală, lectura deșăntată, nesațul intelectual combinat cu o filozofie existențial-trăiristă.

Cel mai probabil, orientarea culturii românești este produsul unei conjuncturi istorice: formată târziu, în a doua jumătate a secolului al nouăsprezecelea, cultura românească nu s-a putut dezvolta natural, precum cultura engleză, franceză sau germană, ci a fost pusă în situația de a recupera din mers decalajul. Din cauza acestei necesități funcționale s-au ars etape - etape care, urmate pas cu pas, ar fi dus la formarea unor comunități de specialitate. Pentru a avea comunități de specialitate însă, este nevoie de o limbă suficient de bogată care să suporte un demers științific sau filozofic. Pentru a avea o astfel de limbă, pe de altă parte, pentru a depăși arhaismele și regionalismele - care se nasc și evoluează lingvistic în contextul unor comunități rurale simple, mărginite social și intelectual - era nevoie de un import masiv din principalele discipline ale

cunoașterii. Fiecare disciplină, prin propria infrastructură conceptuală, a contribuit la formarea limbii române moderne și, prin extensie, a culturii românești moderne.

Chiar și așa însă, problema raportului dintre specializare și universalismul cultural, așa cum a fost discutată până aici, este greșit formulată. Specializarea nu presupune o formă de autarhie în cunoaștere, ci numai o ierarhie a investiției intelectuale, o modalitate de a restrânge și acorda prioritate anumitor probleme și întrebări în detrimentul altora. Specializarea implică un exercițiu de a stăpâni bulimia culturală, de a focaliza intelectul pe un anumit obiect până când acel obiect începe să-și dezvăluie fațete și detalii pe care, la o privire generală, mintea, oricât de antrenată, nu le-ar fi observat. Acel obiect este *unul din* obiectele cunoașterii, dar limitați cognitiv, fără capacitatea de a cuprinde *totul* deodată, gândind secvențial, suntem obligați să ne extragem din fluxul cunoașterii și să ne orientăm atenția pe un singur obiect. Acest proces se derulează concomitent la fiecare dintre oamenii care operează în câmpul cunoașterii. Tot mai multe obiecte sunt luate sub lupă, iar apoi descrierile, analizele și experimentele la care sunt supuse acele obiecte încep să circule într-un mecanism al schimbului intelectual.

Diferența dintre da Vinci și specialistul într-un domeniu oarecare al cunoașterii nu este, de fapt, diferența dintre omul universal și omul îngust. Este, în realitate, diferența dintre cineva care a putut să-și aproprieze mai multe obiecte ale cunoașterii și cineva care nu a putut să ia în stăpânire decât un obiect sau două. Diferența dintre adevăratul polimat – nu reprezentarea lui populară în cultura noastră – și specialist este una *cantitativă*, pe când diferența dintre polimat și diletantul cultivat, generalist, este *calitativă*. A lua în posesie un obiect al cunoașterii te apropie de da Vinci mai mult decât faptul de a lua act de existența unui număr aproape infinit de obiecte ale cunoașterii.

Horia Patapievici se întreba de ce nu avem o piață a ideilor. Și răspundea: fiindcă modelul cultural românesc favorizează cultura generală în detrimentul culturii de specialitate. Răspunsul ar putea fi reformulat astfel: fiindcă diletantismul lejer al culturii generale, sub masca omului universal-renascentist, nu suportă munca de anduranță a specializării. Relația dintre diletantism și specializare este, din acest punct de vedere, un caz particular al relației dintre hedonism și etica muncii. Rămâne totuși o întrebare care, într-un fel, subsumează întreaga noastră discuție: de ce „la Porțile Orientului nimic nu se ia în serios”?

Imagine: Pieter Brueghel cel Bătrân - „Proverbe olandeze”; Sursa imaginii: Wikimedia Commons